

Філософія ХІХ століття

Андрій Кадикало

КЛИМЕНТІЙ ГАНКЕВИЧ: «У МЕЖАХ» ЧИ «ПОЗА МЕЖАМИ» КАНОНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ?

Вступ

Досліджуючи канони національної філософії, було би цілком закономірним розглянути становлення французької, англійської та німецької філософій. І найлогічнішим було би розпочати з двох перших. Саме ці типи національної філософії, розвиваючись паралельними шляхами та з деякого часу синхронно, демонстрували на початку модерної доби найпомітніші результати. Їхньою перевагою також можна вважати факт їхнього виходу із затінку схоластики та певної тягlostі з Ренесансом, що створює особливі історично й ідейно неповторні умови. Очевидно, що в такому випадку передусім вартими уваги будуть мислителі «на межі», яких прийнято (до певної міри ретроспективно) вважати засновниками національної філософії у Франції чи Англії.

Окремо ми розглянемо ситуацію пізнішого виникнення та становлення німецької філософії, що перебувала під відчутним впливом французької та англійської філософій, уже достатньо сформованих і вельми авторитетних. Цей вплив визначив умови, в яких формувалася німецька філософія, і водночас окреслив особливі орієнтири, принципово відмінні від тих, що мали місце у Франції чи в Англії. Не маючи тут наміру давати загальний огляд концепцій національної філософії, надалі я зосереджусь на показовому, на мій погляд, доробкові таких авторитетних істориків філософії, як Вільям Річі Сорлі (Англія-Шотландія), Стівен Гаукроджер (Англія), Нокс Педен (США) і Вітторіо Гьосле (США-Німеччина).

Питання української філософської традиції нині є предметом активних дискусій [Панич 2024; Хома 2024; Пролєєв: 2025]. І вони є актуальними не лише на загальному, але й на конкретніших рівнях. Бо цілком зрозуміло, що без експлікації критеріїв національної філософії ми не зможемо оцінити значення такого мислителя, як Климентій Ганкевич, для української національної філософії. У цьому контексті дуже важливим є те, що факт взірцевості національної філософії в згаданих європейських країнах констатував і Ганкевич, який визнавав саме таке троїсте розгалуження національних філософій¹. Не забуваючи, що критерії та канони на-

© А. Кадикало, 2025

¹ У «Новѣйшее философическое движеніе у Славянѣ» К. Ганкевич називає французьку, англійську та німецьку філософії головними серед національних філософій Європи [Ганкевич 1880:

ціональної філософії не мають статусу абсолютно визначених, як це довів Сергій Йосипенко [Йосипенко 2014], далі буде звернено увагу на лексику деяких текстів Ганкевича, а також на відповідність його творчого доробку, поглядів та активності принаймні деяким версіям критеріїв національної філософії.

I. Французька філософія

С. Гаукроджер і Н. Педен вказують, що хоча перші філософські твори французькою мовою вийшли з під пера Мішеля Монтеня, проте його філософію вважають перехідною, «сірою зоною» до французької філософії [Gaukroger, Peden 2020: 5], остання ж розпочинається з Рене Декарта. Водночас філософія Монтеня поєднує як риси філософії Відродження, так і містить елементи «дискусії про природу знання та віри» [ibid: 5], що було характерно для новочасної філософії. Отже, за Гаукроджером і Педеном, наявні два основних критерія, що визначають початковий пункт французької філософії: 1) франкомовний філософський текст «Проби» (1580) М. Монтеня; 2) модерний характер філософії Р. Декарта. Автори «Французької філософії» вказують на той факт, що саме з Р. Декарта починають викладати історію французької філософії на філософських курсах в університетах і колежах Франції. Проте в другому розділі, який названо «Походження французької філософії», серед представлених постатей фігурують згадані уже М. Монтень і Р. Декарт, а також П'єр Гасенді та Ніколя Мальбранш. Попри деяку розмитість початку французької філософії між М. Монтенем і Р. Декартом, ключовим фактором, який не дозволяє Гаукроджеру й Педену повністю погодитися з позицією, прийнятою у французьких університетах, є мова. Тобто факт використання Монтенем французької мови постає як достатня підстава для дослідників вважати його одним із засновників французької філософії.

Окремо слід зауважити, що модель Гаукроджера-Педена про становлення французької філософії є одним із можливих варіантів. Альтернативна модель може спиратися, наприклад, на концепцію «Корпусу текстів з філософії, написаних французькою мовою» (книжкова серія, що функціонувала свого часу під керівництвом Мішеля Сера у видавництві *Fayard*). У такому випадку найбільш раннім для франкомовної філософії слід вважати принаймні твір Жана Бодена «Шість книг про Республіку» (1576), написаний раніше Монтеневих «Проб» (1580). Якщо ж починати з Декарта на тій підставі, що Монтень не мав систематичного вчення, а Боден був більше юристом, ніж філософом (що не відповідає дійсності), то Декартові в кожному разі передували «Про мудрість» П'єра Шарона (1601) або написаний Сципіоном Дюплексом перший курс філософії французькою мовою, до складу якого входили «Логіка» (1600), «Фізика» (1603), а також «Етика» й «Метафізика» (обидві 1610). І хоча Дюплекс не був оригінальним філософом, присутність його творів у «Корпусі» є вельми показовою. У будь-якому разі зазначений «Корпус» теж орієнтовано на мовний критерій як ключовий.

II. Англійська філософія

Англійський (шотландський) історик філософії В. Р. Сорлі в «Історії англійської філософії» (1921) у I-му розділі «Початок англійської філософії» писав, що до

278]. Отже, якщо вважати їх взірцевими для визначення критеріїв приналежності Ганкевича до української філософії, це принаймні не суперечитиме його власним поглядам.

XIV століття серед видатних представників європейської філософії британцями були Дунс Скот, Джон Солсберійський, Роберт Гросетест, Роджер Бейкон, Вільям Окам, Томас Брадвардин [Sorley 1921: 1]. Він називає їх тими, що «доклалися до розвитку філософії в Європі» [ibid.: 1], і зазначає, що мовою їхніх текстів була латина. Отже, малоймовірно, що їх можна вважати представниками англійської філософії як національної. Вони – лише мислителі англійського походження. Сорлі зазначає, що в науці й у філософії, на відміну від літератури, національні особливості не так чітко оприявлені [ibid.]. У такому випадку маємо або погодитись, що національна мова не є достатнім і винятковим критерієм для національної філософської традиції, або вважати мислителів, які користувалися національною мовою у своїх текстах, представниками національної філософії. Зважаючи на критерії, запропоновані Гаукроджером і Педеном, ми приймаємо перший варіант.

Сорлі називає першим англословним філософським текстом твір Френсиса Бейкона «Про майстерність і успішність навчання, божественного й людського» (1605). І хоча він зазначає, що були й більш ранні спроби написання філософських творів англійською, проте вони не мали серйозного значення [ibid.: 15]. Латина в XVI і XVII століттях усе ще залишалася основною мовою філософії в Англії, зокрема через вимогу університетів, що відзначає Сорлі. Не дивно, адже навчальні заклади мають суттєвий вплив на становлення, підтримку або легалізацію критеріїв філософської традиції, і це підкреслено як у Гаукроджера-Педена, так і в Сорлі. Цікаво також те, що Сорлі, покликаючись на листи Бейкона [Vason 1857: 429], стверджує, що англійський філософ не надто «вірив у майбутнє англійської мови». Латина для Бейкона була значно важливіша за англійську. Саме тому лише латину він розглядав як мову своїх основних філософських творів [Sorley 1921: 15].

Але процеси, які почали проявлятися в період Відродження, навпаки, сприяли зростанню свідомості нації та національної ідентичності, що поступово призвело до більшої диференціації між національними культурами та до використання національної мови, зокрема й у такій специфічній сфері, як філософія [ibid.]. Сорлі вважає, що Ф. Бейкон попри своє бажання орієнтуватися на латину як мову філософії, став провідником тенденції до «націоналізації» філософії в Англії та уособленням «англійського філософського генія» [ibid.].

III. Німецька філософія

Якщо ж поглянути на початки німецької філософської традиції, то тут ситуація теж не видається надто простою. Американсько-німецький історик філософії В. Гьосле в «Короткій історії німецької філософії» називає перший розділ «Чи має історію німецька філософія? Чи існував бодай колись “німецький дух”?» [Hösle 2016: 1]. Він загалом ставить питання, чи можна говорити про німецьку філософію як про явище з оригінальними національними ознаками? [ibid.: 2]. Це питання видається дивним тільки на перший погляд, адже В. Гьосле ґрунтовно пояснює свою візію. Національна філософія передбачає не тільки етнічне походження мислителів, але й наявність інтелектуального зв'язку між ними, полеміку в часі тощо. Тобто все те, що можна назвати інституціями національної філософії [ibid.: 1].

Гьосле зазначає, що хоча кожна національна філософія має свої особливості, проте між ними завжди є певний ідейний зв'язок. Отже, національна філософія ніколи не розвивається ізольовано, а поєднує в собі щось оригінальне й універсальне [ibid.: 3]. Гьосле порівнює спроби відокремити німецьку, як і будь-яку національну

філософію, від світової із такими ж спробами щодо математики – «німецька математика існує як самостійна частина лише в межах світової математики» [ibid.: 2].

Подібно до Сорлі Гьосле вважає складним завданням розділення світової й національної філософії, але вдається до радикальнішого твердження. Неповторними особливостями німецької філософії, на його думку, є німецька мова та лютеранство². Утім, німецьких філософів Нового часу він не розглядає як оригінальних та ідейно незалежних від французької й англійської філософії. Межами розвитку німецької філософії Гьосле пропонує вважати 1720–2000 роки, а філософи, які мають найбільше значення для становлення німецької філософії, на думку дослідника, це передусім Християн Вольф та Імануель Кант.

Х. Вольфа Гьосле вважає творцем «надзвичайно витонченої німецької технічної мови для філософії» [ibid.: 8]. Вольф був одним із перших німецьких мислителів, хто серйозно поставив собі за мету писати німецькою, «він один із перших знаних інтелектуалів тієї доби, хто почав писати великі праці – метафізичні, наукові, логічні та теологічні трактати не лише латиною чи французькою (як, скажімо, Ляйбніц), а й німецькою мовою³» [Козловський 2023: 159]. Окрім свого внеску в зростання престижності німецької мови у філософії Вольф також значно вплинув на її впровадження в програми німецьких університетів XVIII ст.. Готфрід Ляйбніц⁴ суттєво вплинув на Х. Вольфа, отже його також слід розглядати як представника німецької філософії, вважає В. Гьосле. Таким чином, американо-німецький дослідник, попри власні критерії національної філософії, вважає, що інколи не лише мова постає визначальним серед них. Можемо припустити, що значущість Г. Ляйбніца для німецької філософії варто розглядати в дусі пропозиції Гаукроджера-Педена, тобто як її «сіру зону».

IV. Деякі узагальнення щодо критеріїв національної філософії

Якщо підсумувати особливості моделей Гаукроджера-Педена, Сорлі та Гьосле, то можна визначити найзагальніші критерії національної філософії, властиві їхнім концепціям. На мій погляд, ці критерії можна вважати необхідними, хоч і не достатніми. Отже, до таких критеріїв можна віднести національну мову та філософське терміноутворення національною мовою, а також наявність університетської системи як середовища розвитку національної філософії та національних філософських шкіл. Не менш важливе значення має зв'язок із традицією історично попередньої філософії. Зокрема, бачимо, що хоча М. Монтень у Франції чи Г. Ляйбніц у Німеччині не відповідають цим мінімальним критеріям приналежності до національної філософії, проте їх можна вважати приналежними до так званої «сірої зони», тобто перехідного етапу від попередньої філософської традиції.

Проте розглянуті моделі мають також відмінності. Хоча це не є істотно значущим щодо встановлення критеріїв національної філософії, ситуація змінюється у

² В. Гьосле вважає, що лютеранство суттєво вплинуло на спосіб філософування німецьких мислителів, але передусім таких знакових, як І. Кант і Фрідріх Ніцше [Hösle 2017: 5].

³ Хоча Ляйбніца прийнято вважати німецьким філософом, водночас його внесок у розвиток саме німецької філософської традиції є достатньо сумнівним [Козловський 2023: 159].

⁴ Як зазначає В. Гьосле, Ляйбніц дуже мало писав німецькою. Переважними його мовами є латина (коли тексти призначаються для академічної спільноти) і французька (у випадку текстів для ненаукової, але освіченої аудиторії).

випадку відмінностей між умовами становлення тієї чи іншої національної філософії. Ідеться про культурно-історичний контекст. Зокрема, для моделі Гаукроджера-Педена найважливішим чинником постає сам факт використання французької мови. Саме він дозволяє розглядати М. Монтеня як фундатора французької філософії, хоча його філософія має риси «перехідної» від Відродження до Модерну. Р. Сорлі обґрунтовує становлення англійської філософії появою першого філософського тексту англійською мовою, навіть якщо Ф. Бейкон і не ставив перед собою доконечної мети писати саме англійською. У моделі Сорлі важливий наголос зроблено на соціокультурних процесах, пов'язаних із націотворенням та інституалізацією філософії в університетах. Остання із розглянутих моделей (В. Гьосле), окрім мовного та інституційного чинників, включає також релігійну традицію й інтелектуальну тяглість.

Порівнюючи ці три моделі, можемо зауважити, що хоча питання мови досить важливе, проте саме по собі воно не визначає національну самобутність філософії. Можливо, не менше чи навіть і більше значення має усвідомлення власної локальності в межах історії філософії як такої. Імовірно, важливим маркером виникнення національної філософії постає не тільки спроба осмислення традиційних для філософії проблем буття, свідомості, моралі тощо, але й рефлексія над власною значущістю, яка включає унікальні національну мову, інституції та історичну пам'ять.

V. К. Ганкевич і українська національна філософія

Після укладання мінімального переліку необхідних критеріїв національної філософії можемо визначити місце К. Ганкевича в українській філософії. Його спосіб мислення та творчість формувалися під впливом трьох культур: української, польської та німецької. Серед них лише в межах німецької культури була сформована розвинена на той час національна філософія. Польська філософія перебувала в стані становлення й одночасно переходу від месіанізму до позитивізму. Ситуація з українською філософією була ще складнішою. Адже ця філософія перебувала в найбільш несприятливому становищі порівнянно з іншими національними філософіями центрально-східноєвропейських народів, особливо слов'янських. Як уже знаємо, розвиток національної філософії неможливий поза національною мовою, неможливе творення філософської термінології тощо. Наприкінці XVIII і в XIX століттях починається формування української літературної мови, яка мала бути пов'язана із народною, живою мовою.

К. Ганкевич був вихідцем із двох освітніх систем – семінарії та університетів (Львівського та Віденського), що посприяло поєднанню двох впливів на його філософську позицію – світського та релігійного⁵. У листі до польського філософа Кароля Лібельта Ганкевич писав, що його видання «Нарисів» (1869) було представлене німецькою мовою через вимоги університету. Більшість професорів філософського факультету Львівського університету були німцями, тож для габілітації цю вимогу слід було виконати [BJ : арк. 181b/b]. Це була справді вагома причина, проте не єдина.

⁵ В автобіографії Ганкевич писав, що його філософські погляди багато в чому визначаються християнством. Очевидно, що причина не тільки в освіті, здобутій у семінарії, але й у вихованні та оточенні українського інтелектуала, який був сином греко-католицького священика.

Пізніше Ганкевич у своїй автобіографії писав, що, з одного боку, мав на меті показати німецькому вченому світові, що «Славяне мають в своїх народних світоглядах і духовних произведениях великій засобъ філософічнихъ мыслей и покладовъ, — и для того відповідно тієї спеціальної цілі писані суть ці сочиненія по німецьки, хорошою, філософічно-клясичною мовою, но не тим транс метафізично-тяжкимъ и нуднымъ, в якбмъ любуются німецькі філософічні писателѣ, але поетично забарвленимъ» [ЛННБУ: арк. 16 зв].

Ганкевич вважав неприйнятним той брак уваги до досліджень з історії слов'янської філософії, що був притаманний сучасним йому історико-філософським розвідкам. Особливо коли йшлося про країни, де такі дослідження перебували на достатньо високому рівні. Передусім Ганкевич мав на увазі німецькомовні дослідження, на чому наголошував у листах до К. Лібеля. Водночас у тих же листах можна помітити задум щодо слов'янської філософії, який виходив за межі суто описового та популяризаторського. На мій погляд, це є свідченням помітного впливу німецької філософії на творчість Ганкевича⁶.

На окрему увагу заслуговує позиція Ганкевича щодо значущості та необхідності університетської освіти для українців. Цю позицію він представив у своїй вступній промові з приводу свого призначення на посаду викладача руської літератури в Чернівецькому університеті, виголошеній 16 (28) жовтня 1875 року [Зафіовський et al. 1876: 13]. Увесь виступ Ганкевича був просякнутий ідеєю, яку можна вважати типовою для інтелектуала-просвітника, адже в ній було наголошено на важливості освіти та науки для розвитку нації. Ганкевич наголосив і на тому, що він піклується про освіту для простого люду, своїх земляків, родимців [ibid.: 14]. У контексті значущості розвитку національної освіти він наголошує на ролі університетів, без яких неможливий інтелектуальний розвиток жодної нації, що засвідчує, на його думку, історія інших народів.

Окремо варто звернути увагу на лексику текстів Ганкевича. У деяких своїх текстах він розвивав українську філософську термінологію, орієнтуючись на німецькі й латинські зразки, які вважалися загальноприйнятими. Але слід наголосити на тому, що більшість текстів Ганкевича, які можуть бути значущими для української філософської термінології, написані ним на так званому «язичії». Він послуговувався язичієм з двох підстав. Перша полягала в тому, що він був вихідцем із родини греко-католицького священика, а тому ймовірно сповідував погляди, традиційні для спільнот західноукраїнських клерикальних інтелектуалів. Зокрема, одним із таких переконань була думка, що мовою освіти може бути лише «вчена руська мова» (в основі якої була мова церковнослов'янська). Другою підставою можна вважати те, що більшість видань другої половини XIX століття в Галичині та Буковині були москвофільськими та мали добру фінансову підтримку. Публікуючи

⁶ Зокрема, у листах до польського філософа К. Лібеля Ганкевич писав: «Нарешті, слід вказати перехід і необхідний поступ духовного розвитку від германської до слов'янської філософії. Я не заперечую, що це важке й об'ємне завдання, яке потребує глибокого знання філософії загальом і перш за все її новітніх проявів. Адже in magnis et voluisse sat est [у великих справах вже саме бажання це достатня заслуга]» [BJ : арк. арк. 138]. Схожі мотиви помітні також у брошурці Ганкевича «Життя, твори й філософська система Броніслава Трентовського» [Hankiewicz 1871: 5-6].

свої тексти в таких виданнях, Ганкевич був змушений дотримуватися мовної політики цих видань⁷, тобто друкуватися на язичії.

Язичіє було спробою штучно [Муромцева 2004 : 813] поєднати українську та російську мови, і це виявилось хибним шляхом розвитку літературної мови. Ця штучна мова була утворена шляхом додавання до старослов'янської мови елементів російської та староукраїнської мов, а також західноукраїнських діалектів. В язичії використовувались кирилиця та історико-етимологічний правопис. Суттєвим недоліком язичія та свідченням його складності для розуміння була відсутність чітких правил його використання. Наприклад, якщо порівнювати тексти Ганкевича, написані 1868 року в «Правді», і через роки в «Родимому листку» (1880) чи «Буковинському Альманаху» (1885), то бачимо суттєві відмінності. Якщо в першому випадку («Колька мыслей изъ философіи») в язичії помітне переважання лексики української мови, то вже в текстах, виданих у Чернівцях, переважає російська лексика. Утім, варто припустити, що це не знецінює спроб Ганкевича творити україномовний філософський лексикон, особливо в ситуації, коли тільки починалося становлення літературної української мови.

Лексика, яку використовував Ганкевич⁸, демонструє не тільки спроби творення філософської термінології українською мовою, але й намагання орієнтуватися на вже усталену філософську термінологію. Тим більше це підтверджується поглядом Ганкевича на національну філософію, яка насправді ніколи не може розвиватися ізольовано від загальнофілософської традиції як такої [Ганкевич 1880: 278].

У «Колька мыслей изъ философіи» Ганкевич використовує словосполучення «общѣмъ бытъю» [Ганкевич 1868g: 558] і в дужках зазначає, що це синонім німецького слова Allsein. Німецькі філософи широко не вживали такого поняття, і його походження, імовірно, дуже давнє. Рудольф Ейслер у «Словнику філософських термінів» (1904) пов'язує це слово із пантеїзмом [Eisler 1904: 30]. У сучасній українській мові вжитому Ганкевичем словосполученню найбільше відповідали б або словосполучення «все буття», або поняття «всебуття». Останнє знаходимо в словнику античної міфології [Козовик, Пономарів 1989: 209], але не як термін, смисл якого розкривається, а як слово для прояснення поняття «хаосу» як джерела всього, що існує. У контексті згаданого уривку Ганкевича найімовірніше припустити, що «общѣ бытъе» він розуміє як поняття, що позначає одночасність буття, тобто вказує на буття, яке одночасно включає в себе минуле, теперішнє та майбутнє⁹ [Ганкевич 1868g: 558].

Цілком доречно припустити, що німецьке слово Allsein через пантеїзм виводить на неоплатонізм, у тому числі християнський. Наприклад, у тексті Діонісія Ареопагіта «Про Божі імена» (V.4, див.: [Діонісій 2024: 83]) також ідеться про єд-

⁷ Схожою була ситуація в Івана Франка з його першими літературними творами. Зокрема, в одному з досліджень про мову текстів Франка констатовано, що останні «позначилися мішаниною української, російської і польської мов, оскільки друкувалися в москвофільському часописі “Другъ”» [Шмілик 2020: 628].

⁸ У даній публікації проаналізовано філософський лексикон, використовуваний Ганкевичем на прикладі трьох його текстів різних років, опублікованих у періодиці «Колька мыслей изъ философіи» (1868), «Новѣйшее философическое движеніе у Славянъ» (1880) і «Естетичне значенъе и символика барв» (1885).

⁹ Маємо підстави припустити, що оскільки Ганкевич навчався в греко-католицькій семінарії у Львові, то йому достатньо добре були відомі тексти з неоплатонічними ідеями Діонісія Ареопагіта, це могло вплинути на його розуміння поняття «общѣ бытъе».

ність часів. Тож цілком імовірно, що «общомъ бытъю» Ганкевича вказує на християнське переосмислення неоплатонізму Діонісієм Ареопагітом.

Виникає закономірне питання, чому Ганкевич не називає джерело, з якого він запозичує поняття «общомъ бытъю»? Про це доводиться лише здогадуватися. Можливо, він вважав (якщо справді мав на увазі контекст Ареопагітик), що апеляція напряду до ідей ранньої середньовічної філософії буде швидше шкодити справі філософії у XIX столітті? Щоб це з'ясувати достеменно, слід проаналізувати ставлення представників німецької філософії того часу до ідей християнської філософії.

В्यображенъе – це ще одне поняття, яке Ганкевич часто використовує, і то – як у ранній своїй публікації «Кѣлька мыслей изъ философіи» (1868), так і в «Естетичне значенъе та символіка барвъ» (1885). Уперше в тексті 1868 року слово «в्यображенъе» з'явиться в описі Ганкевичем темпераментів¹⁰ людини [Ганкевич 1868d: 237]. У сучасній українській мові слово «виображення» має зовсім інше значення, ніж приписане «в्यображенъю» Ганкевичем. Уже наступне згадування «в्यображенъе» в контексті психічної активності під час сну ясніше висвітлює намір автора: «Пѣдчасъ спанья маємо рѣзніи व्यображенья и похоти, и навить ясну свѣдомость ихъ, о скѣлько собѣ тѣи-жъ пригадати можемо» [ibid.: 537]. Ганкевич розмежовує сни за їх змістом, пояснюючи, що виображення в стані сну можуть бути як такі, що їхній зміст уже був відомий у свідомому стані, так і ті, які виникають тоді, коли до усвідомлених виображень доєднуються інші, що мають новий зміст. У такий спосіб, за Ганкевичем, «...повстає въ нашѣй психичности цѣлый рядъ व्यображеней» [Ганкевич 1868f: 550].

Розкриваючи роль виображень у психічній активності, Ганкевич звертається до асоціації ідей¹¹, використовуючи латинський вираз *associatio idearum* і пропонує як його український відповідник «правило полученья виображеней» [ibid.: 550]. Достатньо промовистим є таке пояснення: «... такъ якъ одні व्यображенья родять другіи व्यображенья, такъ можуть они и на чинности вплывати котріи зъ тыми व्यображеньями суть въ якѣй то стичности...» [Ганкевич 1868g: 559].

Достатньо часто в текстах Ганкевича різних років можемо помітити терміни «змисл» – чуття, «змислове» – чуттєве, «надзмислове» – надчуттєве, «умислове» – раціональне, що свідчить про усталеність цих понять в його філософії [Ганкевич 1868b: 178; 1885: 164, 165]. «Надзмислове» у текстах Ганкевича є синонімом до незмінного й есенціального в речах [Ганкевич 1868b: 178]. «Змислове» як чуттєве зустрічаємо й у пізніших українських філософів, зокрема в Дмитра Чижевського [Чижевський 1947], Дмитра Донцова [Донцов 1922].

Поза тим, пояснюючи сутність і призначення філософії серед інших наук, Ганкевич оперує такими філософськими поняттями, як «право єдності» [Ганкевич 1868a: 168], «общее» і «поодинокое», «подробнее» і «загальное» [Ганкевич 1868b: 178] (нині ми би сказали «одиничне» і «загальне»). Замість усталеного в сучасній українській філософській термінології поняття істина Ганкевич оперує поняттям «правда», інколи пише про «абсолютну правду» [Ганкевич 1868c: 213-214]. Час

¹⁰ Типологізуючи та описуючи темпераменти, Ганкевич покликається на «Антропологію» Канта, про що зазначає в посторінкових примітках.

¹¹ Також асоціанізм. Основним принципом асоціанізму вважається наголошення на формуванні складних ідей через асоціацію простих елементарних ідей, джерелом яких є чуттєвий досвід і рефлексія над власною розумовою діяльністю.

від часу зустрічаємо в його текстах поняття «спекуляція», яке не має негативної конотації¹² [ibid: 214], оскільки Ганкевич розуміє його як німецьке *spekulation*, що походить від латинського *speculatio* – вистежування, видивляння й означає абстрактне, умоглядне міркування.

Зважаючи на викладене вище, маємо підстави для висновку, що погляди й філософські тексти Ганкевича засвідчують його розуміння необхідності творення національної філософії. Водночас він бачив українську філософію як таку, що потребує утвердження, а для цього необхідним є творення філософської термінології, неможливе без літературної та наукової мови. У цій справі, він вважав (і це досить органічно для його творчості в цілому), що існує достатньо підстав і переконливих аргументів, щоб національні філософії слов'янських народів розвивалися в певній інституційній пов'язаності. Ганкевич розуміє¹³ важливість комунікації в межах «універсальної філософії», складниками якої є те, що ми називаємо національними філософіями. Ідеться як про усталені національні філософії, так і ті, що перебувають на етапі формування¹⁴. Описані процеси неможливі поза університетами, які бачаться Ганкевичу центрами та «інкубаторами» інтелектуального розвитку нації.

Отже, маємо всі підстави розглядати Ганкевича як одного з тих українських мислителів, активність і тексти якого могли суттєво вплинути на становлення національної філософії в минулому та важливі для її переосмислення й розвитку сьогодні.

Додаток

*

У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника зберігаються рукописні тексти з назвою «Листи до Левицького І.О., вирізки і виписки з періодичних видань, біографія». З цими текстами в різні роки працювали різні дослідники, проте ними не було звернено увагу на той факт, що біографія насправді є автобіографією Климентія Ганкевича. Доказом цього слід вважати те, що почерк текстів так званої «біографії» збігається з почерком текстів листів до Івана Левицького за підписом Ганкевича. Як можна побачити з листування Ганкевича з Левицьким, перший написав цю автобіографію на прохання другого для укладання біографічного словника. Автобіографія та листи охоплюють період 1863–1900 рр. з життя Ганкевича. Вважаємо, що можливість роботи з цими текстами сприятиме дослідженням з історії української філософії. Дані тексти представлені для ознайомлення, а цифрові копії оригінальних рукописних текстів будуть опубліковані на ресурсі *Archivum Sententiarum*.

¹² Зважаючи на панівну як у часи Ганкевича, так і в сьогоденній науці вимогу довіряти лише тому знанню, яке піддається емпіричній перевірці, поняття спекуляція нерідко мало й має негативну конотацію.

¹³ Автобіографія К. Ганкевича й листи до Івана Левицького лише посилюють таке переконання, а тому є важливим доповненням до статті й подані в додатку до неї.

¹⁴ У I-му розділі «Новѣйшее философическое движеніе у Славянъ» Ганкевич описує сучасну йому ситуацію у філософії як процес становлення національних філософій, який загалом він оцінює позитивно. Утім, наголошує він і на негативних рисах цього явища, зокрема на «недостатку належної связи и однообразности въ новѣйшихъ трудахъ философическихъ различныхъ народовъ» [Ганкевич 1880: 278].

Автобіографія

Ганкевич Климентъ родился дня 2. вересня 1842 въ Настасовѣ, повѣта Тернопольского, где его отецъ Николай, заслужившійся ~~много~~¹⁵ яко деканъ и надзиратель шкѣлъ много около основанья народныхъ шкѣлъ, былъ приходникомъ. Нисшій клясы гимназіи окончилъ въ Бучачу, а высшій въ Тернополи, где въ р. 1861 сдѣлалъ испытъ дѣспѣлости. Принятый до гр. кат. семинаріи въ Львовѣ, посѣщаль кромѣ богословскихъ наукъ преподаванія на философическомъ факультетѣ, былъ членомъ семинарій (практическихъ упражненій) филологической и исторической, и на третомъ роцѣ Богословія видержалъ ригорозумъ (строгий испытъ) изъ исторіи, а на четвертомъ изъ философіи. Посѣщавши по оконченію богословскихъ наукъ черезъ одинъ семестръ преподаванія на философическомъ факультетѣ въ Вѣдні, получилъ въ цвѣтні 1866 мѣсто суплента при гимназіи въ Перемишлі. Понеже яко членъ ради громадской належалъ до оппозиціи противъ большинства польской партіи а при выборахъ голосовалъ за русскимъ кандидатомъ, крыл. д-ромъ Григ. Гинилевичемъ¹⁶ противъ кандидата польского, дир. гимн. о. Ѳомы Полянського¹⁷, то перенесено его въ маю 1867 до Бережанъ. Зложивши дальшіи два ригороза, получилъ дня 2. грудня 1868 на львовскомъ /арк. 14/ университетѣ доктора философіи и наукъ свободныхъ. Въ лютѣмъ 1870 перенесено его до Станиславова. Коли въ р. 1871 найв. рескриптомъ изъ 4. липня дотычно языковъ русского и польского яко выкладовыхъ на университетѣ львовскомъ, завозвали его профессеры Нѣмцѣ тогоже университета до старанія о катедру философіи съ русскимъ выкладовымъ языкомъ и дотычное прошеніе законкомитовали прихильно. ~~мъ внесеніемъ предложили министеріи.~~ Тогда ~~отъ~~ ~~и~~ отбывалася цѣлая кореспонденція академическихъ властей еще посредствомъ Намѣстничества. Понеже Ганкевичъ рѣшительно отказался отъ подписанія реверса, предложенного ему графомъ Голуховскимъ а содержащего обязанности дотычно политическихъ отношеній, то реченый тогдашній Намѣстникъ держалъ актъ у себе черезъ цѣлый рѣкъ, не высылаючи его до министеріи, а доперва по уплывѣ одного року, коли въ колегіи профессеры Поляки мали уже большость, звернулъ до вторичного розсмотрѣнія, которое на внесеніе проф. Черкавського¹⁸ выпало въ некорысть русскихъ преподаваній. Въ грудню 1871 былъ Ганкевичъ выбранный членомъ рады повѣтовой въ Станиславовѣ. Комисія верификаційнаа предложила уневаженіе выбора, мотивуючи свое внесеніе тымъ, що голоса падали на «Климента», «Клима» и «Клеменса» Ганкевича, протое на три

¹⁵ Тут і далі слова закреслені автором.

¹⁶ Григорій Гинилевич (1809–1871), священник Перемишльської єпархії, д-р богослов'я і церковного права, активний учасник «Весни народів» 1848 р., засновник Руської ради в Яворові, очолив українську делегацію на Слов'янському з'їзді в Празі. Довголітній ректор перемишльської духовної семінарії, автор *Життєписів святих* (Перемишль 1860). Похований у Перемишлі.

¹⁷ Тома Полянський (1822–1886), священник Перемишльської єпархії, катехит у перемишльській гімназії й катедральний проповідник. За доби «Весни народів» 1848 р. організував у Перемишлі український аматорський театр. Автор політичної брошури *Slowo jedno celem wzajemnego porozumienia się* (Перемишль, 1848). Згодом перейшов на полонофілські позиції. З 1867 р. директор Перемишльської гімназії, того ж року обраний до галицького Союму. Похований у Перемишлі.

¹⁸ Євсевій Черкавський (1822–1892) – польський філософ і педагог українського походження, професор кафедри філософії Львівського університету, у різний час займав адміністративні посади в навчальних закладах і різноманітних освітніх комісіях Австро-Угорщини.

розлич /арк. 14 зв./ ній особи, – і зібраніе удобрило тое внесеніе. При допoлняючoмъ выбoрѣ въ червни 1872 выбрано его снова 142 голосами на 144 голосуючихъ, – но въ слѣдъ затѣмъ наступило его перенесеніе на Мазуры¹⁹, до Ясла²⁰. Но въ тое время получилъ Ганкевичъ мѣстце учителя при гимназій въ Черновцахъ. Тамъ розвинуль онъ велику дѣятельность въ «Русской Бесѣдѣ», где держаль часто отчеты, и былъ въ политической «Буковинской Радѣ Русской» черезъ 5 лѣтъ мѣсто-предсѣдателемъ. Въ р. 1875 получилъ мѣстце секретаря университета въ Черновцахъ и занялся заразъ соединеніемъ молодежи русской черезъ основаніе академическаго общества «Союзъ». Въ время вакансiвъ катедръ супловаль преподаванія русской литературы и философіи. На его преподаванія русской литературы ~~малъ~~ было вписаныхъ 36 слушателей – на университетѣ такъ маломъ (пересѣчно 200 орд. слуш.) число сорозмѣрно дуже значительное. Въ р. 1886 пойшолъ Ганкевичъ на пенсію а въ р. 1887 билъ онъ отъ сѣчня до юлія управляющимъ редакторомъ газеты «Миръ».

Изъ науковыхъ трудовъ Ганкевича вышли особно: «Grundzüge der slavischen Philosophie», «Życie, pisma i system filozoficzny Bronisława Trentowskiego», «Короткій начеркъ Психологіи», «Системъ голосоударенія въ языкахъ: санскритскомъ, греческомъ и русскомъ»; яко отбитки изъ «Archiv /арк. 15/ für slavische Philologie» его статіи: «Ein Beitrag zur Betonung Lehre vom im Kleinrussischen Accent» и «Über den Accent Betonung der Verba im Kleinrussischen». Свои труды помѣщаль онъ въ журналахъ: «Правда», «Слово». «Другъ», «Родимый Листокъ», «Весна», «Czernowitzer Zeitung», «Auf der Höhe», «Allgemeine österreichische Literaturzeitung», «Archiv für slavische Philologie», «Миръ», «Душпастыръ» и др.

Философическое становище Ганкевича дасть ся опредѣлити слѣдующимъ способомъ. Выходячи изъ положенія, що всѣ вѣтвы духового житія взаимно ся ~~переплітають~~ переплѣтають, що философія тѣсно получена съ поодинокими науками, що мысль челоуѣка не есть въ состоянію освободитися отъ вліяній фантазій и чувства, що философія стремить, подобно якъ поезія, въ краину идеаловъ, що она застановляеся надъ цѣлями житія общественнаго, що отъ ней виходять новіи мысли на поли законодавства, политики и економіи, що она прото /арк. 15 зв./ органично получена съ всѣма сторонами историчнаго развитія и духовыхъ особенностей народовъ, – приходитъ къ заключенію, що такъ, якъ есть индійска, греческа и нѣмецка философія, маюча свои специфичніи свойственности, належить шукати принциповъ и особенностей славянской философіи. «Начеркъ славянской философіи» есть доперва пропедеутичнымъ и историчнымъ вступомъ къ тому предприятію. Въ продолженію, широко заложеномъ, будутъ повышіи предмети еще разъ обширнѣйше розѣбрании, а потомъ наступить органичне выкѣнченъе системы, начеркъ метафизики и эстетики на основѣ специфичныхъ свойственностей ~~и свѣто~~ духового житія и свѣтогляду Славянъ. «Начеркъ слав. философіи» былъ дуже прихильно оцѣненный не лишъ въ русскихъ часописяхъ (см. «Правда». р. 1869 чч. «Слово» р. ч.) но такожде въ польскихъ (ср. Szkoła, 1869, ч. IX статія проф. А. Малецкого) и фаховихъ /арк. 15а/ нѣмецкихъ (Philosophische Monatshefte – примѣчанія проф. д-ра Струвого). Такожъ «Психологія» была прихильно оцѣнена (ср. Слово 187 ч. «Правда», 187 ч.) Въ дальшихъ своихъ трудахъ выступае Г. рѣшительно

¹⁹ Тобто польськомовну частину Галичини.

²⁰ Ясло (поль. Jasło), місто в Польщі (Підкарпатське воєводство).

против матеріалізму, а придержує ся такъ зовимого реального ідеалізму, въ подобномъ направленію, якъ Лоце, Фихте (молодшій), Струве и др. Въ релігійно-філософическихъ ~~головныхъ~~ головныхъ вопросахъ ~~філософій: существованія Бога, безсмертності души, отношенія релігій до філософій,~~ філософій: существованія Бога, безсмертності души, отношенія релігій до філософій, стоить Г. на чисто христіянскомъ становищі.

Труды Ганкевича дотично гласоударенія въ малорусскомъ языкѣ знайшли наслѣдниковъ въ Верхратскимъ и Ганушу, такъ, що тая часть граматики, дотолѣ ~~не~~ совершенно ~~необработанная~~ облогомъ лежавшая, стала науково достаточно обрбленнойю.

Ганкевичъ Климентій, д-ръ.

/арк. 15а зв./

Кл. Ганкевичъ

Дотично философичной системы, то належить Г. до послѣдователей такъ зовимого идеального реализма или синтетичной философіи, котра стремится примирити противурѣчія межи духомъ и матерією, свободою и необходимостію, индукцією и дедукцією, наукою и вѣрою; а зближенный наибольше къ ученіямъ И. Г. Фихтого молодшого, Ульрицкого и Струве, хотя клонится больше (якъ речениѣ философы отъ нихъ) къ христіанской философіи. Въ «Исторіи новой философіи» Я. Колубовского (Петербургъ, 1890, стор. 528) причислено Г. до философовъ «безъ опредѣленнаго направленія». Той судъ есть лишь о тѣлько оправданнымъ, що Г. майже совсѣмъ оставилъ на сторонѣ вопросъ о критицѣ элементовъ познанія, отъ которого философичниѣ писателѣ звикло зачинають и который есть для нихъ родомъ вѣроисповѣданія, и що въ критичныхъ и /арк. 16/ философично-историчныхъ статіяхъ ставалъ не на становиску якоїсь певной системы, но на становиску обективномъ, – но онъ въ засадничихъ вопросахъ цѣлкомъ ясно замарковалъ свое становиско. Въ головныхъ трудахъ Г. видно два стремленія: I) изъ одной стороны показати нѣмецкому ученому свѣтови, що Славяне мають въ своихъ народныхъ свѣтоглядахъ и духовныхъ произведеніяхъ великій засобъ философичныхъ мыслей и покладовъ, – и длятого отвѣтно той спеціальной цѣли писаниѣ суть тіи сочиненія по нѣмецки, хорошимъ, философично-клясичнымъ языкомъ, но не тымъ ~~тране~~ метафизично-тяжкимъ и нуднымъ, въ якѣмъ любятъ нѣмецкиѣ философичниѣ писателѣ, але поетично забарвленимъ; II) изъ другой стороны старался въ сочиненіяхъ по руски писаныхъ зпопуляризовати философію, розбудити замилованье до ней, приспособити языкъ къ отвлеченному образу представленія, усталити терминологию, звернути увагу /арк. 16 зв./ на тѣсное отношеніе межи языкомъ а философією, межи словомъ а понятіємъ. Оцѣненіе попытокъ Г. на тѣмъ другѣмъ поли належить больше до исторіи литературы, якъ до научной философіи.

*

Литературная дѣятельность Г. розтягається на философію, на рускій языкъ и руску литературу. Г. ~~належалъ до~~ належалъ до бувъ изъ помежи Русинѣвъ ~~до~~ першимъ сотрудинокѣмъ центрального органа для слав. філологіи, издаваного пѣдъ редакцією славного професора слав. філологіи въ Берлинѣ, потомъ въ Петербургѣ, а теперъ въ Вѣдні Дра В. Ягича «Archiv für slavische Philologie».

*

Въ р. 1890 помѣстивъ въ «Нов. Галичанинѣ» статіи: «Апперцепція фразъ и зміна значенія вираженій» и «Сравненія и метафоры въ поезіи вообще, а въ малорусской въ особенности»

*

Уневажнене выбору до рады повѣтрової въ Станиславовѣ см. «Слово» (дек. 1871 или ян. 1872). Въ оборонѣ его стануль **/арк. 17/** польскій демократичный органъ Dziennik lwowski (см. grudzień 1871 или styczeń 1872). Характеристични^ суть слова реченого Dziennika: «...»

*

Г. попіралаь усиленно основанье общества им. Качковского (см. статію въ «Словѣ» съ полнымъ підписомъ підъ заглавіемъ «Просвѣщеніе народа»), на генер. собраніяхъ тогоже общества майже всегда участвовалъ и забиралаь голосъ (см. справозданье изъ генер. собр. въ Станиславовѣ (въ осени 1879? или 1880?) и Дрогобычи (1888?))

*

На вѣчахъ народныхъ въ Коссовѣ и въ Коломыѣ забираваь голосъ (см. «Слово» или «Миръ» зъ осени 1886) **/арк. 17 зв./**

*

До біогр. словаря – дополненіе

Кл. Ганкевичъ

Въ мѣс. августѣ 1891 былъ Дръ К. Ганкевичъ на выставцѣ въ Празѣ, а потомъ въ Загребѣ, где при случаю открытія памятника для славного хорватского писателя Качича держалаь при торжественномъ банкетѣ бесѣду (см. Гал. Русь ч. 113 изъ 4 лат. септ. 1891)

*

Въ сентябрѣ 1884 былъ Дръ Г. яко ~~представит~~ делегатъ черновецкого университета при 50-лѣтнемъ юбилею универзитету св. Владимира въ Кіевѣ. **/арк. 18/**

*

Психологія оброблена після інструкції, яку подає E Organisation entwurf für die österr. Gymnasien для философической пропедеутики. Уложена она що-до ~~не~~ роздѣлу матерії після Роберта Zimmermann-a, но уложена далеко легшимъ стилемъ, дополнена многими примѣрами, взятими по большой части изъ психологій первостепенныхъ нѣм. философ. Rosenkranz-a, Georges-a и Esser-a, якоже и д-ра Szokalik-ого Fantazyjne objawy zmysłowe.

*

Въ философичныхъ, языкословныхъ **/арк. 18 зв./** и другихъ поменшихъ трудахъ д-ра Г. ~~въ~~ видно быстроумность, оригинальность суда, всестороннее знаніе – но представленіе есть майже въ всѣхъ въ контурахъ въ загалльности, въ подробностяхъ авторъ не доходитъ, онъ задовольняеся киданьемъ головныхъ идей, – деталѣ лишае другимъ – не належить до тыхъ муражковыхъ компиляторѣвъ, що-то зъ 10 великихъ книгъ но чужихъ роблять нѣбы-то свою нову – его труды обнимають всегда поля еще необработани (см. Вер**/арк. 19/**хратского вступ до его розправы о малор. акцентуації). Въ томъ головна заслуга его трудовъ научныхъ. (На пр. Вер-

хр. розправа о акцентуації полнѣйша, деталѣчнѣйша – но Г. положиць фундамен-
нтъ, показалъ головной тематъ). Длятого: , незапусканье ся въ подробности – mit
/арк. 19 зв./

*

до біоґр. словаря

Кл. Ганкевичъ

(до попереднього) Такъ на пр. выражаеся проф. д-ръ Струве, одинъ изъ первыхъ
философовъ слав. теперѣшности, осочиненію дра Г. Grundzüge der slav. Philosophie
„Eine recht anerkennenswerthe, aber zu kurz gehaltene Arbeit” (Philosophische
Monatshefte, X Band, 1874)

*

Въ научныхъ ~~трудахъ~~ рецензіяхъ д-ра Г. поднести належить одну односторон-
ность, или лѣпше сказавши, одну слабость, владѣвшу тогда въ русскихъ кружкахъ
вообще. Такъ якъ тогды кожного, що где-будь оббѣзвалъ ся съ якимъ смѣлѣйшихъ
[sic!] словомъ рускимъ, або далъ кѣлька гильденовъ на якую общую цѣль, або що-
будь написавъ, /арк. 20/ называно заразы «Славнымъ патріотомъ» або «даровитымъ
и трудолюбивымъ соотечественникомъ» – такъ такоже д-ръ Г. въ помѣщуванихъ
въ нѣмецкихъ фаховыхъ журналахъ (на пр. Archiv für slav. Philologie) рецензіяхъ
сочиненій, которыхъ авторами были гал. Русины, – хотя ~~негативни~~ слабиѣ стороны
дотичныхъ сочиненій деликатно порушавъ – не щадивъ авторамъ при кѣнци
eritheta ornatia, котриѣ не всегда стояли на рѣвнѣ съ фактиными заслугами авто-
ровъ, преувеличавъ немножко – бувъ-то тогда родъ локального патріотизма.

*

Яко учитель бувъ дръ Г. любленный и почитанный межи учениками; хотя /арк.
20 зв./ тое, що право приписувало, вымагавъ, то однако не бувъ строгимъ, бувъ
выrozumѣлымъ, Плятонской засады держався , умѣвъ погодити обовязки учителя
съ обовязками гуманности, притѣмъ мавъ тактъ, веселе успособленье и рѣдкій
даръ легкого, зrozumѣлого и занимающаго представленья; до авторѣвъ кляссич-
ныхъ умѣвъ разбудити замилованье черезъ тое, що не ѣздивъ на сухихъ формахъ
безъустанно (що взбуджае знузженье и знеохоченье у ученикѣвъ), але вникавъ въ
духа старожитности, показувавъ ихъ красоту съ эстетичного становиска и порѣри-
внувавъ съ новожитными творами. Именно философичну пропедутику выкладавъ
дуже занимательно, пояснявълюбопытными примѣрами. Разомъ съ учениками хо-
дивъ въ лѣтѣ на пилку [гратися м’ячем – А. К.], а въ зимѣ на /арк. 21/ совганку –
такіи причиняли ся, що мѣгъ розличными способами пѣзнавати ученикѣвъ и влѣяти
на нихъ. Вообще уважавъ, що такъ ~~жѣ~~ образовати якъ и воспитовати есть обовяз-
комъ школы, а одно и друге наилегше тымъ ся осягне, если ученики мають довѣріе
и почитанье для учителя, если не дѣлають зъ мусу, але зъ замилованья до предме-
ту и зъ почутья обовязку (). /арк. 21зв./

*

Ганкевичъ Климентій Н. Д-ръ.

получ. 7/8 896
Лев

Кл. Ганкевичъ

взявъ удѣлъ въ конгресѣ психологѣвъ, котрый ѡдбувъ ся ѡдъ 4-8 августа 1896 въ Монахіумъ, и на котрый-то конгресъ зѣхало ся около 500 ученыхъ зъ цѣлого свѣта (головно зъ Австріи, Нѣмеччины, Россіи, Франціи, Англіи и Америки), а то не лишь /арк. 24/ теоретичныхъ спеціалистѣвъ въ психологіи, но такожъ значне число знаменитыхъ представителѣвъ тыхъ галузей наукъ, въ котрыхъ психологія має свое практичне застосованье, т. е. педагогѣвъ, ~~фізіологѣвъ~~, священникѣвъ, артистѣвъ, лѣкарѣвъ, судіѣвъ, оборонцѣвъ, ~~криминалистѣвъ~~ и т. п. На тѣмъ конгресѣ читавъ Кл. Г. дня 6. августа 1896 въ секціи /арк. 24 зв./ шкѣльной своѣй рефератъ: «Bemerkungen zu den Vorschlägen betreffend die Reform des psychologischen Unterrichtes an Mittelschulen – mit Rücksicht auf die baldige praktische Durchführbarkeit derselben im gegenwärtigen Organisations – System der Gymnasien und Uniwersitäten»²¹.

/арк. 25/

*

Ганкевичъ Климентій Д-ръ.

получ. 7/3 897
Лев

Дръ Кл. Ганкевичъ

Коли цѣс. розпорядженьемъ зъ дня 4. юлія 1871 дозволено на уживанье обохъ языковъ краевыхъ яко выкладовыхъ на лѣвѣвскѣмъ университетѣ, а тогдашній професоръ д-ръ Жигмонтъ Барахъ Раппапортъ перенесенный зѣставъ до Инсбруку, подавъ ся К. Г. о наданье надзвычайной катедры философіи съ рускимъ языкомъ выкладовымъ на лѣвѣвскѣмъ унив. Колегіумъ префесорѣвъ, а головно сенатъ академичный въ обширной и основно умотивованѣй реляціи /арк. 29/ зъ дня 3. сентября 1871 ч. 453 съ прихильнымъ внескомъ тое поданье ~~выне~~ министеріи предложили. (см. Костекъ Францъ). Министерство звернуло той актъ ~~до~~ президіи Намѣстничества до ~~заопиніюваня~~ выражена своего благомѣнія, а тогдашній Намѣстникъ графъ Голуховскій передавъ до зреферования д-ру Евс. Черкавскому, имен. (въ окт. ?) 1871 проф. философіи. Черк. державъ два роки а наконецъ высказавъ ся противъ заснованя другой катедры философіи вообще, – а съ рускимъ выкл. языкомъ въ особенности. На тѣй пѣдставѣ рѣшило министерство въ р. 1873, що «на разѣ» (dezmalen) не може засновати особной катедры философіи съ рускимъ яз. выкладовымъ. /арк. 29 зв./

*

Ганкевичъ Климентій Д-ръ.

(До біографіи Кл. Ганкевича)

Dr. Henryk Struve, професоръ философіи на университетѣ варшавскѣмъ, найзнаменитѣйшій предстаитель той науки межи теперѣшними славянскими писателями ~~на тѣмъ-полѣ, занимающій~~ выробившій собѣ своими нѣмецкими сочинениями первостепенне мѣстце в свѣтѣ науковѣмъ, так пише въ своемъ сочиненіи: Historya

²¹ «Зауваження до пропозицій стосовно реформи психологічної підготовки в середніх школах – з огляду на їх неминучу практичну доцільність у сучасній організаційній системі гімназій та університетів» (нім.).

filozofii w Polsce na tle /арк. 33/ ogólnego rozwoju życia umysłowego (Варшава, 1900): стр. 32, 61 и 62 «Donioślejszem (як Фр. Franciszek Крупинського), choć nie wiele obszerniejszem, jest przedstawienie rozwoju filozofii polskiej w pracy Klemensa Hankiewicza: Grundzüge der slavischen Philosophie. O tem przedstawieniu filozofii w Polsce przez Hankiewicza, jak w ogóle o całym tem dziełku jego, ogłosiłem w swoim czasie szerszy rozbiór krytyczny p. t. O filo/арк. 33 зв./zofii słowiańskiej, w dodatku do Wiekі № 58 i nast. (стор. 32)... Dawno przed Tomkiewiczem, bo już w r. 1873, Klemens Hankiewicz mówił o cechach charakteryzujących filozofię Słowian, mając w tym względzie głównie na uwadze poglądy naszych myślicieli doby idealistycznej. Uczynił to w kilku uwagach, wypowiedzianych na początku i końcu swej pracy o filozofii słowiańskiej. Według Hankiewicza stanowią Słowianie serce ludzkości, ztąd pochodzi, że filozofia słowiańska ma przeważnie charakter zgody z wymaganiami uczucia, /арк. 34/ dlatego też filozofowie nasi dążą do zjednoczenia idealizmu i realizmu, czynników podmiotowych i przedmiotowych w zasadzie osobowości, jako odpowiadającej tym potrzebom uczucia. W ten sposób sformułował Hankiewicz Trentowskiego, oraz mistycyzm religijny Libelta i Cieszkowskiego, jako cechy, mające charakteryzować tak filozofią słowiańską w ogóle, jak i polską. Już w owym czasie wykazałem w rozbiórce pracy Hankiewicza, że dążność syntetyczna w samej rzeczy charakteryzuje myślicieli polskich. (стор. 61 i 62)»²².

*

Листи Климента Ганкевича до Івана Левицького

1.

Кобыля 2/4 1896.

о. п. Иванчаны
через Збарж

Милостивый Государь!

Що порабляєте! Як поступають біографи?

Я буду в Львові около 20. с. м. через нѣсколько дней; выпишѣть собѣ все, що маєте съ мною устно обговорити.

²² «Більш вагомо (як Фр. Францішека Крупинського), хоча й не надто ширше, представлено розвиток польської філософії в опублікованому тексті Климента Ганкевича «Нариси слов'янської філософії». У цьому викладі Ганкевича про філософію в Польщі, як і загалом щодо всієї його книги, я свого часу представив детальніший критичний аналіз у публікації «Про слов'янську філо/арк. 33 зв./софію», яка вийшла у «Wiek» №58 і наступ. (стор. 32)... Раніше за Томкевича, бо вже в 1873 року Климентій Ганкевич вів мову про особливості, які характерні для слов'янської філософії, й при цьому особливо зважав на погляди наших мислителів ідеалістичної доби. Він зазначив це в кількох заувагах на початку і наприкінці свого твору про слов'янську філософію. Ганкевич розуміє слов'ян як серце людства, що й пояснює переважну орієнтацію слов'янської філософії на емоції /арк. 34/, саме тому наші філософи прагнуть до поєднання ідеалізму та реалізму, суб'єктивних і об'єктивних чинників в основі особистості, яка відповідає потребам цих емоцій. У такий спосіб Ганкевич пояснював [філософію] Трентовського та релігійний містицизм Лібелта і Цешковського як такі, що мають риси, властиві слов'янській філософії загалом і польській зокрема. Уже тоді в аналізі книги Ганкевича я показав, що синтетична спрямованість є характерною рисою польських мислителів. (стор. 61 і 62)».

Знаючи Вашу точність, доношу Вамъ еще дотычно моей особы:

Я перевель (съ отвѣтними змѣнами, конечными для нашей сцен и съ застосованьемъ до **/арк. 22/** нашихъ тогдашнихъ внутреннихъ обстоятельствъ, а именно спорѣвъ языковыхъ) комедию Мих. Балуцкого «Radcy pana radcy» на руске для театру Бачиньского. Давано першій разъ въ Станиславовѣ межи 1870 а 72 рокомъ. (Знайде о томъ звѣстку въ «Исторіи театру» Петра Поляньского).

Мене ставляно яко кандидата ~~до~~ на депутата до Думы державной зъ мѣйского округа wyborczego Коломыя – Бучачъ – Снятинъ въ р. 1885. (Знайде о томъ въ «Словѣ» зъ р. 1885 въ маю або червни въ одозвѣ «Русской Рады») **/арк. 22 зв./**

Касательно моей дѣятельности яко начальный редакторъ «Мира», то можнабы вспѣмнути, що где-які ~~артикулы~~ статіи зъ мого пера, въ «Мирѣ» помѣшени, були въ краковскѣмъ «Przegląd Powszechny» перетолковани (зошити за мартъ и май 1887).

О моихъ статіяхъ, въ «Душпастырѣ» помѣщаныхъ, згадуе «Przegląd Powszechny» marzec 1889, стор. 446.

Въ сентябрѣ 1884 їздивъ я до Кіева на юбилейное торжество университета.

Въ р. 1891 бувъ я на выставкахъ въ Празѣ и въ Загребѣ, а въ Загребѣ державъ я при случайности открытія памятника Качича **/арк. 23/** бесѣду по руски (Знайде о томъ воспоминку въ «Дѣлѣ» зъ остатныхъ дней августа или первыхъ дней вересня 1891 – а обширнѣйше въ «Галичанинѣ» («Черв. Руси») зъ сентября или октября 1891 въ дописи изъ Загреба).

До милого свиданія и великого побалаканя около 20. с. м!

Желяю веселыхъ святъ и цѣлую Васъ сердечно

нижайшій

ГГанкевич **/арк. 23 зв./**

2.

Ганкевичъ Климентій д-ръ.

получ. 7/3 897 Лев

М. Г.!

Залучаю головні извѣстія дотычно неfortunного мого стараня ся о катедру философіи съ рускимъ языкомъ выкладовымъ. Однакъ думаю, що тую справу належить выключно або головно при Костеку трактовати.

Залучаю такожъ на особнѣімъ пѣваркуши Desiderata **/арк. 26/** къ евент. увзглядню – гдекуда подаю жерела, то легче Вамъ буде вышукати.

А теперъ раджу Вамъ широко и усердно, ѳдавати уже скриптъ до друку. Гнѣвъ Хойнацкого есть оправданный – наражае его фактично на матер. страти и робите великій заводъ. **/арк. 26 зв./** Я истинно увѣренъ, що уже можете приступити! Педантичність и стислѣсть наукова, мае такожъ свои границѣ! Послушайте мене! Раджу Вамъ широко! Вы самі черезъ зволѣканье бѣльше стартите, якъ черезъ опущенье евентуальне 2-3 малыхъ пѣдрядныхъ дрѣбницъ, котрі въ Вашѣй скрупулятности пѣдно**/арк. 27/**сите до значеня засадничо-научового!

Подумайте безъ гаршпальетерскихъ скрупулѣвъ двѣ рѣчи:

I) Ваше матер. положенье –

II) що тутъ рѣшають головно методъ научный и зѣбранный матеріаль, который пѣсля мого найглубшого переконаня есть до збытку вже выкористанный, – а пѣдрядні дрѣбницѣ суть часомъ навѣтъ балаястомъ для ессенціи!

Цфлюю сердечно
КГанк

П. С. Прошу о ласкавый отвѣтъ въ кѣлькохъ словахъ.

/арк. 27 зв./

Desiderata (дотычно моеи особы)
къ евентуальному ласкавому
увзглядненію.

Если хочете увзгляднити дробницію, що я збиравъ гроши на образъ Ях.[имовича] до аулѣ унив., – то додайте въ консеквенціи конецъ дѣла, т. е. якъ ся ѡбуло ѡдданье того портрету (см. Вѣнцовского: Гр. Ях)

*

Моя вступна статія въ Словѣ «Поднесеніе народного просвѣщенія» заслуге може на кѣлька увагъ – будучи тогды вже въ Чернѣвцяхъ, где були свои домашніи важніи справи, въ котрыхъ я бравъ живый удѣлъ, мимо того я не спускавъ зъ ока того, що ся дѣяло, въ Галилеѣ.

*

Зъ моеи вступной промовы при розпочатию преподаваній въ университетѣ можнабы може подати гдеяки уступы дословно – есть тамъ и завѣзванье до самостѣйныхъ, основныхъ научныхъ трудѣвъ, але такожъ патріотичный жаръ. А що тое послѣдне мало актуальну важнѣсть и було конечнымъ противдѣланьемъ напротивъ втягания нашихъ слушательѣвъ въ нѣмецки /арк. 28/ буршеншадты и противъ зъобоятненья (равнодушности) до своего, – то на тое належалобы указать на статію В. Ильницкого въ «Правдѣ» пѣдъ загл. «Закладовины унив. черн.»

А що я истинно также дѣлавъ въ тѣмъ дусѣ и мавъ впливъ (міг) у молодежи, тое посвѣдчае вступъ до Альманаха «Союза» (1885). А що акад. общ. «Союзъ» пѣдъ моимъ ~~внливомъ~~ и мор. проводомъ загалъно-патріот. и стояло на науково-обективнѣмъ становиску ~~добре-ся-развивало~~, доказомъ того именования почетныхъ членѣвъ: выдатныхъ мужей науки и патріотѣвъ безъ рѣжницъ партій (см. вступне слово до «Альманаха «Союза»» (почетніи члены тамъ наведени).

*

При рецензіи Grund. d. slav. Philos. въ «Szkola» додайте выразно dra Antoniego Małeckiego – и що за авторитетъ науковый Małeckі, бо наша ширша публика немного его знае.

*

Заходы дотычно позволены, другіи разъ вдѣвцямъ ся женити, лишаю Вашому благомнѣнію – черезъ кѣлька лѣтъ бувъ въ тѣмъ взглядѣ великій рухъ

*

«Przegląd Powszechny» (1887, мартъ, май) перетолковавъ кѣлька моихъ статій изъ «Мира». Дотычно моихъ статій, въ «Душпастырѣ» помѣщенныхъ, суть рецензіи въ «Przegląd-ѣ Powszechn-омъ» за marzec 1889 стор. 446 (Autor, który należy do najlepszych pisarzy filozoficznych w naszym kraju....)

/арк. 28 зв./

3.

[Лист не датований]

Ганкевич Кліментій д-р.

М. Г. Въ статіи проф. д-ра Стоцкого: «Исторія науки руского языка въ гимназіи черновецкѣй» («Правда» – Барв. – передъ 2 або 3 роками) найдете много матеріалу до біографій розличныхъ виднѣйшихъ дѣятелей зъ Буковины.

Цѣлую сердечно

КГ

Przegląd Powszechny 1889, marzec, стор. 446.

/арк. 30/

4.

М. Г. Чи получили Вы мое письмо? Що новго чувати? Чи знайшли Вы въ «Словѣ» речену кореспонденцію взглядомъ вдовцевъ. Устно при случайности до-полню, если Вамъ здается, що належалобы о той справѣ где-що вспомнути.

Цѣлую Васъ сердечно

КГ

Кобыля 14/II [1896]

п. Иванчаны.

Если хотите вспомнути, що я далъ инициативу до выставленя портрета Ях. Въ аулѣ унив., – то для точности додайте конечно, що тое ся стало и що я держалъ лат. бесѣду (см. брош. Вѣнцовского).

/арк. 30/

5.

Кунктаторъ надъ кунктаторами! Волосодробъ надъ гаршпальтерами нѣмецки-ми! Педантъ надъ педантами! Що порабляете? Якъ ся маютъ Вч. Жена и козаченята? Теперь самый одповѣдный часъ на оголошенье предплаты: рѣкъ бувъ добрый – люди женять ся сотками, – прото свящ. мають грошенята. Повторяю съ натискомъ = удобный часъ до оголошеня предплаты! Не будьте такимъ страшнымъ кунктаторомъ!

Цѣлую сердечно

КГ

Кобыля 16/II 1896.

о. п. Иванчаны.

/арк. 30 зв./

6.

[Лист не датований]

Милостивый Государь!

Менѣ очень пріятно булобы, еслибы Вы въ моей біографіи зацитовали дословно кѣлька уступѣвъ изъ моей вступной бесѣды при розпочатію преподаваній р. литер. въ университетѣ черн. Есть тамъ горяча заохота до серіозной науки – но такожъ патріотичный жаръ.

Въ котройсь укр. газетѣ (Правда?) зъ окт. или нов. 1875 найдете описанье великого комерсу при открытію университета черновецкого (пера Ильницкого). На комерсахъ и въ вступныхъ бесѣдахъ професоры Нѣмцѣ и Томашукъ возносили въ огнистыхъ бесѣдахъ подѣ небеса «Wissenschaft» и «Universität». Щобы охоронити нашихъ академикѣвъ одѣ вступленья въ буршеншадты, где пересякнулибы вскрѣзь духомъ космополітичнымъ и нѣмецкимъ, за моею инициативою приступлено заразы до завязаня руского академ. общества «Союзъ» (см. вступное слово до Альманаха «Союза» 1885). Изъ катедри унив. промавляль я не сухо, но оживленно патріотично (якъ свѣдчить вступна бесѣда).

Дотычно моей дѣятельности яко учителя руского языка въ черн. гимназіи найдете досить въ статіи Стоцкого: «Ист. науки руского языка въ черн. гимн.» (Правда – передѣ 2 роками).

Въ «Словѣ» (1872 или 1873), найдете где-що о моемъ причиненіи ся до заведенія рускихъ преподаваній релігії въ гимназіи черновецкій.

/арк. 31/

7.

[Лист не датований]

Милостивый Государь!

Адрес до мене есть:
въ Кобылѣ (Kobyła) о. п. Iwanczany
per Tarnopol-Zbaraż.

Що нового чувати коло Васѣ? Якъ поступають біографіи? Що нового ех ролотісѣ межи Рутенами? Пригадайте менѣ при случайности одно дѣло: о моихъ стараняхъ и поданяхъ, щобы священникамъ вдовцямъ позволено другій разѣ женити ся. О моихъ поданяхъ до вселенского собору ватиканского и о дотычныхъ отвѣтахъ свѣтили кат. іерархіи, первыхъ и найученѣйшихъ ораторовъ собора: Епіпа зъ Орлеану (Орлеанскій = по лат. Aurelianus) Феликса Duranlouр, Епіпа Стросмаера, найдете вѣроятнѣ щось въ «Словѣ» въ коресп. изъ Станиславова зъ р. 1870 или 1871. Я дополню устно. Любопытна матерія, котра въ свое время дуже занимала нашу интелігентну публику.

Цѣлую сердечно КГанк

/арк. 31 зв./

8.

М. Г.

Я Васѣ звичайно въ недѣлю посѣщаль. Но понеже тое теперб не возможно, то я бодай пишу, абы письмо подѣ недѣлю прійшло. Мои вопросы, якъ давнѣйше, такъ і теперб суть: Якъ проживаете? Якъ поступають бібліографіи? чи приходятъ дотычні матеріялы?

Я буду въ Львовѣ вѣроятнѣ доперва въ 2 тижднѣ по святахъ. Прото приготуйте все, що маєте съ мною устно розговорити или до написаня передати. Изъ Буковины маєте до первыхъ буквъ: Андрѣйчукъ Еві; (Андріевичъ-Морерію?), В. Браникъ, Билинкевичъ, Митр. Гакманъ – Воробкевичъ, Митр. Блажіевичъ.

У мене абсолютно нічого нового; свѣтъ дошками забитый – бельферус ся регулярно.

Цѣлю Васъ сердечно КГанк

Кобыля 13/III 1896.

/арк. 32/

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Архівні матеріали

ЛННБУ. (1863-1900). [Листи до Левицького І.О., вирізки і виписки з періодичних видань, біографія]. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (Ф. 167, Оп. II, стр. 673.). Відділ рукописів ЛННБУ, Львів.

VJ Rkp. (1849-1875). [Korespondencja Karola Libelta z lat 1849-1875. T. 1.] (6004 III). Biblioteka Jagiellońska, Kraków.

Друковані видання

Ганкевич, К. (1868a). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (14), 167-168.

Ганкевич, К. (1868b). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (15), 178-179.

Ганкевич, К. (1868c). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (18), 212-214.

Ганкевич, К. (1868d). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (20), 236-237.

Ганкевич, К. (1868e). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (45), 536-537.

Ганкевич, К. (1868f). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (46), 549-551.

Ганкевич, К. (1868g). Колька мыслей изъ философіи. *Правда, письмо наукове и литературне*, (47), 558-560.

Ганкевич, К. (1880). Новѣйшее философическое движеніе у Славянъ (Прибавленіе къ исторіи философіи Славянъ). *Родимый листокъ. Письмо литературно-научное*, (18), 278-280.

Ганкевич, К. (1885). Естетичне значенъе и символика барв. In *Буковинскій Альманахъ* (сс. 164-178). Черновѣ: Заходомъ и накладомъ общества «Союзъ». Из печатнѣ Г. Чоппа.

Діонісій Ареопagit. (2024). *Про Божі імена*. Львів: Свічадо.

Донцов, Д. (1922). *Поетка українського Рісорджімента (Леся Українка)*. Львів: Вид-во Донцових.

Йосипенко, С. (2014). Національні філософські традиції як предмет історико-філософської рефлексії. *Sententiae*, 30(1), 52-61. <https://doi.org/10.22240/sent30.01.052>

Зафіовський, О., Дольницький, Н., Павлиш, А. (1876). Вступная речѣ Дра Климента Ганкевича держ. дня 16 (28) Октября 1875 року при розпочатію преподаваній русской литературы въ университетѣ Черновецкомъ. (По стенографическимъ запискамъ). *Другъ: письмо для белетристики и науки*, I, 13-15.

Козловський, В. (2023). *Кантова антропологія: Джерела. Констеляції. Моделі*. Київ: Дух і літера.

Козовик, І.Я., & Пономарів, О.Д. (1989). *Словник античної міфології*. Київ: Наукова думка.

Муромцева, О. (2004). Язичіс. In В. Русанівський & О. Тараненко (Упоряд.), *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія.

Панич, О. (2024). Національна філософія та національне філософування. In Б. Кассен & К. Сігов (Ред.), *Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон непрекладностей* (Т. V, сс. 101-103). Київ: Дух і Літера.

Пролєсв, С. (2025). Традиція в контексті філософської справи. *Sententiae*, 44(1), 62-72. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.062>

- Хома, О. (2024). Традиція і поліглосья. *Sententiae*, 43(2), 87-105. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.087>
- Чижевський, Д. (1947). Антична філософія в конспективному вигляді. *Лекції читані в Богословсько-Педагогічній Академії УАПЦ в Мюнхені*. <https://old.library.kr.ua/kray/chizhevsky/philosophy.html>
- Шмілик І. (2020). Українська літературна мова та І. Франко: проблема кодифікації. In T. Borowiak & A. Wróbel (Ed.), *Scientific developments of European countries in the area of philological researches: Collective monograph* (pp. 621-639). Riga: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-56-3.2.17>
- Bacon, F. (1874). *Letters and Life* (Vol. VII). (J. Spedding, Ed.). London: Longmans, Green, Reader, and Dyer.
- Eisler, R. (1904). *Wörterbuch der philosophischen Begriffe* (B. 1). Berlin: Mittler und Sohn.
- Hankiewicz, K. (1871). *Życie, pisma i system filozoficzny Bronisława Trentowskiego*. Stanisławów. Drukarnia J. Dankiewicza. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/50610/edition/51005>
- Höslle, V. (2017). *A Short History of German Philosophy*. Princeton: Princeton UP.
- Gaukroger, S., & Peden, K. (2020). *French Philosophy: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford UP.
- Sorley, W. R. (1921). *A History of English Philosophy*. New York: Putnam's Sons.

Одержано 14.06.2025

REFERENCE

Archive documents

- VNSNLUL. (1863-1900). [Letters to Levytskii I.O., newspaper clippings and excerpts, biography]. Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv (Fond 167, Op. II, 673). The Manuscripts Department of VNSNLUL, Lviv.
- BJ Rkp. (1849-1875). [Korespondencja Karola Libelta z lat 1849-1875. T. 1.] (6004 III). Biblioteka Jagiellońska, Kraków.

Printed editions

- Bacon, F. (1874). *Letters and Life* (Vol. VII). (J. Spedding, Ed.). London: Longmans, Green, Reader, and Dyer.
- Chyzhevskiy, D. (1947). *Ancient Philosophy in a Concise Form: Lectures Delivered at the Theological-Pedagogical Academy of the UAPC in Munich*. [In Ukrainian]. <https://old.library.kr.ua/kray/chizhevsky/philosophy.html>
- Dionysius the Areopagite. (2024). *On the Divine Names*. *Greek-Ukrainian Dictionary*. [In Ukrainian]. Lviv: Svichado.
- Dontsov, D. (1922). *The Poetess of the Ukrainian Risorgimento (Lesia Ukrainka)*. Lviv: Dontsov Family Publishing House.
- Eisler, R. (1904). *Wörterbuch der philosophischen Begriffe* (Band 1). Berlin: Mittler und Sohn.
- Hankevych, K. (1868a). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (14), 167-168.
- Hankevych, K. (1868b). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (15), 212-214.
- Hankevych, K. (1868c). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (18), 212-214.
- Hankevych, K. (1868d). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (20), 236-237.
- Hankevych, K. (1868e). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (45), 536-537.
- Hankevych, K. (1868f). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (46), 549-551.

- Hankevych, K. (1868g). Some thinking about philosophy. [In Ukrainian]. *Pravda, pysmo literaturno-politychne*, (47), 558-560.
- Hankiewicz, K. (1871). *Życie, pisma i system filozoficzny Bronisława Trentowskiego*. Stanisławów: Drukarnia J. Dankiewicza.
<https://sbc.org.pl/dlibra/publication//50610/edition/51005>
- Hankevych, K. (1880). A New philosophical movement in Slavic. [In Ukrainian]. *Rodymyi lystok. Pismo literaturno-naukove*, (18), 278-280.
- Hankevych, K. (1885). The aesthetic meaning and symbolism of colors. [In Ukrainian]. In *Bukovynskyi Almanac* (pp. 164-178). Chernivtsi: Published and financed by the "Soiuz" Society. Printed at H. Chopp's Printing House.
- Hösle, V. (2017). *A Short History of German Philosophy*. Princeton: Princeton UP.
<https://doi.org/10.1515/9781400883042>
- Gaukroger, S., & Peden, K. (2020). *French Philosophy: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780198829171.001.0001>
- Khoma, O. (2024). Tradition and Polyglossia. *Sententiae*, 43(2), 87-105.
<https://doi.org/10.31649/sent43.02.087>
- Kozlovskiy, V. (2023). *Kantian Anthropology: Sources, Constellations, Models*. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Kozovyyk, I. Ya., & Ponomariv, O. D. (1989). *Dictionary of Ancient Mythology*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka.
- Muromtseva, O. (2004). Yazychiie. [In Ukrainian]. In V. Rusanivskyi & O. Taranenko (Eds.), *Ukrainian Language: Encyclopedia*. Kyiv: Ukrainska Encyclopedia.
- Panych, O. (2024). National philosophy and national philosophizing. [In Ukrainian]. In B. Cassin & K. Sigov (Eds.), *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. 5, pp. 101-103). Kyiv: Duh i Litera.
- Proleiev, S. (2025). Tradition in the Context of Philosophical Work. *Sententiae*, 44(1), 62-72.
<https://doi.org/10.31649/sent44.01.062>
- Shmilyk, I. (2020). Ukrainian Literary Language and I. Franko: The Problem of Codification. [In Ukrainian]. In T. Borowiak & A. Wróbel (Ed.), *Scientific developments of European countries in the area of philological researches: Collective monograph* (pp. 621-639). Riga: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-56-3.2.17>
- Sorley, W. R. (1921). *A History of English Philosophy*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Yosypenko, S. (2014). National philosophic traditions as an object of reflection in the field of the history of philosophy. *Sententiae*, 30(1), 52-61. <https://doi.org/10.22240/sent30.01.052>
- Zafiovskiy, O., Dolnytskyi, N., & Pavlysh, A. (Eds). (1876). Dr. Klym Hankevych's opening speech. [In Ukrainian]. *Druh*, (1), 13-15. https://shron3.chtyvo.org.ua/Druh/1876_Ch_1.pdf

Received 14.06.2025

Andrii Kadykalo

Klymentiy Hankevych: «In» or «Out» the Canons of the National Philosophy?

The article examines whether Klymentiy Hankevych can be considered a representative of Ukrainian philosophy. In the beginning, I define the criteria for a philosopher's belonging to national philosophy by analyzing the concepts of Gaukroger-Peden, Sorley, and Hösle. Despite some differences between these authors, I argue that they all recognized such criteria as: (1) language, (2) institutionality, (3) intellectual continuity. Analyzing the lexicon of some of the Hankevych's publications and his activities as a university lecturer, I conclude that he fully meets the three aforementioned criteria. Based on it, I argue that Hankevych's philosophical legacy undoubtedly belongs to the Ukrainian philosophical tradition.

Андрій Кадикало

Климентій Ганкевич: «у межах» чи «поза межами» канонів національної філософії?

У статті з'ясовується, чи можна вважати Климентія Ганкевича представником української філософії. Спочатку я визначаю критерії приналежності філософа до національної філософії, аналізуючи концепції Гаукроджера-Педена, Сорлі та Гьосле. Попри деяку відмінність між цими авторами, я доводжу, що всі вони визнавали такі критерії, як: (1) мова, (2) інституційність, (3) інтелектуальна тяглість. Аналізуючи лексику окремих публікацій Ганкевича та його діяльність як викладача університету, я висновую, що він цілком відповідає зазначеним трьом критеріям. На цій підставі я доводжу, що філософський спадок Ганкевича є безперечно приналежним українській філософській традиції.

Andrii Kadykalo, PhD, Associate Professor, Department of Philosophy, Lviv Polytechnic National University.

Андрій Кадикало, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії НУ «Львівська політехніка».

e-mail: andrii.m.kadykalo@lpnu.ua
